

Perustietoa tekijänoikeudesta

Tekijänoikeus suojaa luovaa työtä

Kirjoittanut **Lauri Kaira**

Kuvittanut **Jukka Lemmetty**

Kirja ei synny ilman kirjailijaa

Yksikään elokuva, kirja, sarjakuva tai laulu ei synny ilman, että joku tai jotkut ihmiset sen tekevät. Tämän työn tulosta sanotaan teokseksi ja tekijä saa siihen tekijänoikeuden.

Taiteilijoiden oikeus oman työnsä tuloksiin on yhtä luonnollinen asia kuin muidenkin työtään tekevien ihmisten. Puuseppäkin

päättää, mitä tekee suunnittelemallaan ja rakentamallaan vaatekaapilla. Hän voi vapaasti valita, pitääkö sen itse tai millä hinnalla on valmis sen myymään.

Samankaltainen oikeus on kaikilla luovan työn tekijöillä. Tämä oikeus – tekijänoikeus – muistuttaa omistusoikeutta ja nauttii perustuslain mukaista omaisuuden suojaa.

Tekijänoikeus muistuttaa omistusoikeutta ja antaa tekijälle oikeuden määrätä luovan työnsä tuloksista.

Harjoittelu tekee mestarin

Helpolta näyttävä esitys perustuu aina kovaan harjoitteluun.

Useimmilla taiteilijoilla on vuosien koulutus työhönsä. Sen lisäksi heidän täytyy harjoitella jatkuvasti.

Kun laulajatar esiintyy estradilla, näemme vain sen osan hänen työstään, jota hän itsekin rakastaa.

Nuo hetket ovat lyhyitä verrattuna siihen työhön, jonka hän tekee silloin, kun yleisö ei ole paikalla.

Millä taiteilija elää?

Valtaosalla taiteilijoista ei ole kuukausipalkkaa. He saavat tuloja sen mukaan, paljonko heidän työnsä tuloksia myydään, julkaistaan, esitetään ja käytetään.

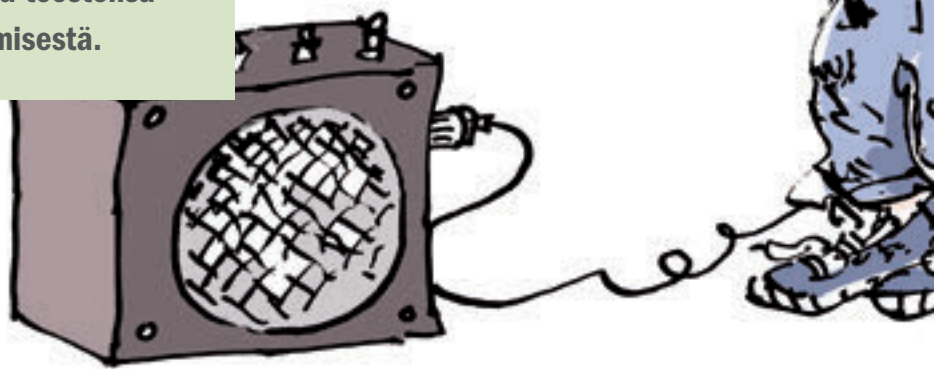
Nämä tulot perustuvat tekijänoikeuteen. Koska tekijänoikeus antaa tekijälle oikeuden määrätä työnsä tuloksista, hän voi pyytää niiden hyödyntämisestä maksun.

Tekijä myy eri tahoille oikeuksia teoksensa käyttöön. Sarjakuvapiirtäjä voi myydä kirjakustantajalle oikeuden julkaista sarjakuva kirjana, tv-tuottajalle oikeuden toteuttaa se animaationa ja ehkä kirjapainolle oikeuden käyttää hahmojaan kouluvihoissa.

Kukin teosta käyttävä yritys maksaa piirtäjälle vain siitä viipaleesta, mitä itse teoksesta tekee. Näistä eri siivuista taiteilijan leipä koostuu.

Taiteilijan tulot kertyvät pienistä siivuista, joita hän saa teostensa käytöstä ja hyödyntämisestä.

Luovan alan yrittäjä toimii samaan tapaan. Hän myy tuotteisiin käyttöoikeuksia käytön laajuutta vastaavaan hintaan: elokuvan saa kotikäyttöön parilla kymppillä, mutta oikeus esittää se elokuvateatterissa tai koulussa maksaa enemmän.

Parin vuoden palkanvälit?

Taiteilija ei yleensä saa palkkaa harjoittelusta tai teosten tekemisestä.

Tuloa tulee vasta esiintymisistä sekä teosten myynnistä ja käytöstä.

Siksi palkanvälit voivat olla pitkiä. Kirjan ja levyn tekeminen vievät usein toista vuotta, elokuvan teko aina monia vuosia.

Kun uutuuskirjaa myydään, tekijä tarvitsisi siitä tulot, joilla elättäisi perheensä kunnes seuraava kirja on kirjoitettu ja kaupoissa. Niinpä monet taiteilijat joutuvatkin päätyönsä rinnalla tekemään jotain lisätyötä.

Tekijällä on sekä moraalisia että taloudellisia oikeuksia

Tekijällä on teokseensa kahdenlaisia oikeuksia. Tekijän **moraaliset oikeudet** kieltävät mm. plagioimasta, väärentämästä tai käyttämästä loukkaavalla tavalla toisen teosta. Tekijän nimi tulee mainita teoksen julkisen käytön yhteydessä.

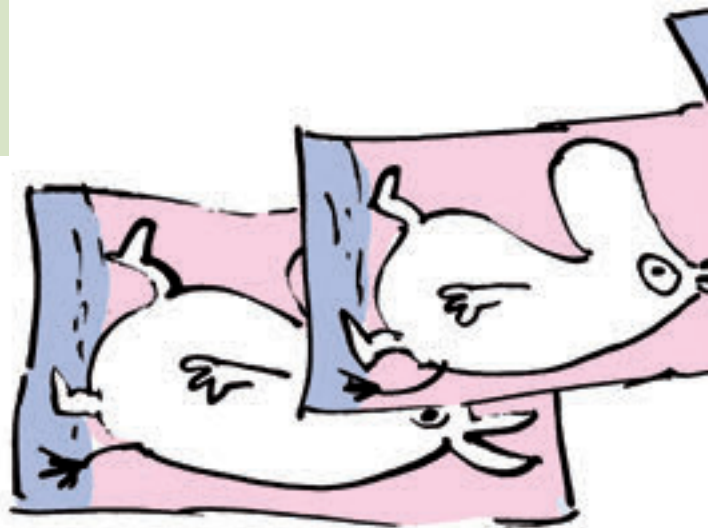
Tekijän **taloudelliset oikeudet** sisältävät mm. oikeuden päättää, saako teoksesta valmistaa uusia kappaleita, ja oikeuden neuvotella korvausta teoksen hyödyntämisestä.

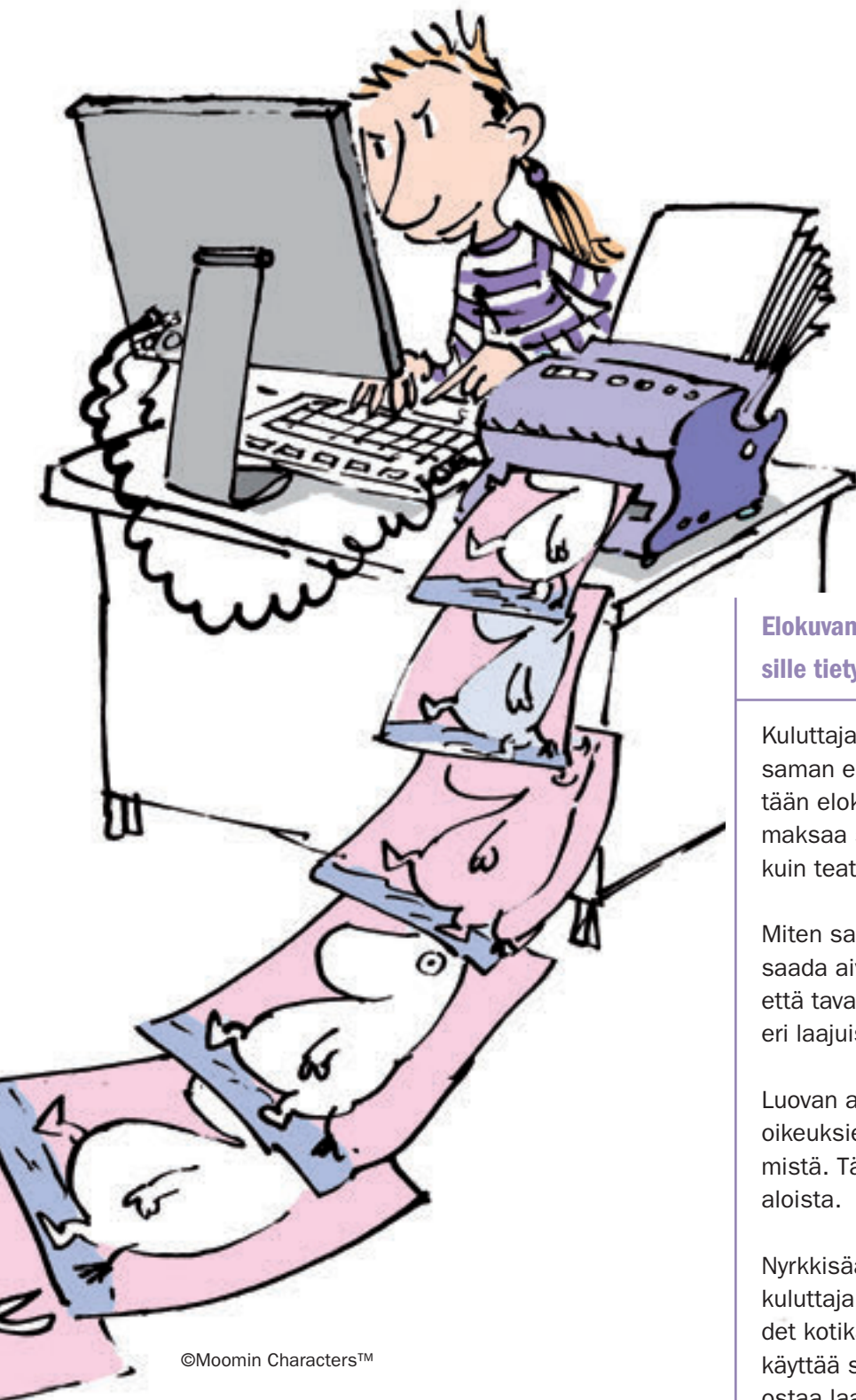
Tekijä voi luovuttaa esimerkiksi työnantajalleen taloudellisia oikeuksia työnsä tuloksiin. Näin toimittajat tekevät työsopimuksissaan. Moraalisia oikeuksia tekijä ei voi luovuttaa.

Teoskappaleen luovutus. Tekijänoikeus säilyy tekijällä, vaikka teoskappale tai sellaisen sisältävä tallenne myydään.

Pelkkä taulun omistaminen ei anna oikeutta painattaa siitä postikortteja, eikä cd-levyn ostaminen anna oikeutta soittaa sitä diskossa. Sellaisesta pitää sopia taiteilijan tai häntä edustavan tekijänoikeusjärjestön kanssa erikseen.

Pelkkä taulun ostaminen ei anna oikeutta painattaa siitä postikortteja.

©Moomin Characters™

Elokuvan mukana myydään sille tietyt käyttöoikeudet

Kuluttaja voi ostaa kotiinsa saman elokuvan, jota esitetään elokuvateatterissa. Hän maksaa siitä paljon vähemmän kuin teatteri.

Miten saman tavaran voi saada aivan eri hintaan? Siksi, että tavaran mukana ostetaan eri laajuisia käyttöoikeuksia.

Luovan alan ansiotoiminta on oikeuksien ostamista ja myymistä. Tässä se eroaa muista aloista.

Nyrkkisääntö on, että tuotteen kuluttajahinta sisältää oikeudet kotikäyttöön. Jos haluaa käyttää sitä laajemmin, pitää ostaa laajemmat käyttöoikeudet, esimerkiksi tekijänoikeusjärjestön kautta.

Ketä ja mitä tekijänoikeus suojaa?

Tekijänoikeuslain mukaista suojaa saa kolme tahoa:

- teoksen tekijä, kuten kirjailija tai säveltäjä, saa suojaa teokselleen
- teoksen esittäjä saa suojaa omalle esitykselleen, tulkinnalle, tästä teoksesta
- levyn, elokuvan, kirjan tai muun tuotoksen rahoittava yrittäjä saa suojaa näin syntyvälle tuotteelle (osa suoraan lain nojalla, osa taas ostamalla oikeuksia tekijöiltä ja esittäjiltä)

Kun suoja-aika päättyy, teosta voi käyttää kysymättä lupaa tekijältä ja maksamatta hänelle siitä.

Suoja-ajat. Tekijänoikeus ei ole ikuinen. Se on voimassa teoksen tekijän osalta 70 vuotta tekijän kuolinvuodesta. Esittävien taiteilijoiden ja tuottajien oikeudet ovat voimassa 70 vuotta tallenteen – kuten cd-levyn – tallennus- tai julkaisuvuodesta.

Mutta mikä on teos?

Teokseksi katsotaan mikä tahansa luovan työn tulos, joka on sen verran omaperäinen, ettei joku toinen tekisi täysin samanlaista.

Esimerkiksi oppilaan kouluaine, esitelmä tai piirustus täyttää useimmiten nämä kriteerit.

Tekijänoikeuslailla suojataan teoksia ja teosten esityksiä. Niiden lisäksi sillä suojataan mm. tietokantoja, tietokoneohjelmia, tietokonepelejä sekä ääntä tai kuvaa sisältäviä tallenteita.

Piraatit ovat varastettua tavaraa

Piratismien harjoittajat valmistavat ja/tai levittävät laittomia kopioita toisten teoksista – joko fyysisinä kappaleina tai internetissä.

Jos asian sanoo yksinkertaisesti, piraattitalenteen sisältö on varastettua tavaraa. Se on otettu luvatta.

Suomen laki kieltää piraattitalenteiden myymisen ja maahantuonnin. Muista maista ostettuja piraattitalenteita ei saa tuoda Suomeen edes omaan yksityiseen käyttöön.

Internetpiratismi on merkittävä ongelma. Internetin p2p-vertaiverkoissa on laittomasti jaossa suunnaton määrä pelejä, ohjelmia, musiikkia ja elokuvia. Tekijänoikeuslailla kielletään sekä niiden luvaton jakaminen että imurointi.

Vertaisverkkoihin liittyvä antaa yleensä muille luvan kopioida oman koneensa vastaavia tiedostoja. Näin hän usein syyllistyy myös laittomaan tiedostojen jakeluun, jos ne sisältävät luvatta jaossa olevaa tekijänoikeudella suojattua materiaalia.

Piratismi on itsekästä. Jos kaikki hankkisivat vaikka elokuvansa piraatteina, niitä tekemällä ei eläisi eikä elokuvia enää juurikaan syntyisi. Kaikkihan tehdään rehellisen kuluttajan rahalla. Piratismien tuomat tappiot voivat näkyä sekä tarjonnan supistumisena että hinnoissa.

Vanhaa sanontaa mukaillen, piraattien käyttäjä syö sekä taiteilijan että rehellisen kuluttajan pöydässä.

Piraattien käyttäjä syö sekä taiteilijan että rehellisen kuluttajan pöydässä.

Taiteilija ei saa piraatista senttiäkään

On periaatteessa yhtä väärin hankkia levystä piraattikopio internetin kautta kuin varastaa se kaupasta.

Kummassakin tapauksessa henkilö saa haluamansa tavarat, mutta sen tekijät eivät mitään.

Tämä on epäreilua. Taiteilijoillahan ei juuri ole kuukausipalkkaa. He tarvitsevat myyntitulonsa.

Mihin tarvitaan tekijänoikeusjärjestöjä?

Tekijänoikeus on mukana monessa. Siitä on kyse, kun lehtimies tekee työsopimuksen, kuvanveistäjä patsaskaupan tai kirjailija sopii kirjansa julkaisemisesta.

Nämä ovat useimmiten kahden tahon välisiä sopimuksia. Joskus asioita pitää kuitenkin hoitaa hyvin suurten joukkojen kesken. Esimerkiksi radioasemien tulee hoitaa luvat ja korvaukset jokaisen lauluntekijän, muusikon ja levy-yhtiön kanssa. Näitä voi olla kymmeniä tuhansia, Suomessa ja ulkomailla.

Siksi tietyille aloille on luotu linkeiksi tekijänoikeusjärjestöjä. Ne edustavat oman alansa tekijöitä, taiteilijoita ja yrityksiä, keräävät näille kuuluvat tekijänoikeuskorvaukset, hoitavat käyttölupa-asioita sekä edistävät kotimaista kulttuuria.

Kuusi tekijänoikeusjärjestöämme (Gramex, Kopiosto, Kuvasto, Sanasto, Teosto ja Tuotos) edustavat yli 90.000 kotimaista ja lukemattomia ulkomaisia korvauksensaajia. Päätösvaltaa niissä käyttävät korvauksensaajien edustajat.

Keräämänsä korvaukset tekijänoikeusjärjestöt jakavat edustamilleen korvauksensaajille ja kotimaisen kulttuurin edistämiseen. Ne tilittävät eteenpäin liki yhdeksän kymmenesosaa kerätystä, lopun kuluessa korvaushallintoon.

Tekijänoikeus mahdollistaa uuden luomisen

Tekijänoikeus on elintärkeää taiteilijoille ja kulttuurialan yrittäjille. Tekijänoikeus antaa heille mahdollisuuden saada tuloja työstään.

Osan tuloistaan he saavat esiintymispalkkioina tai osuutena teostensa myyntihinnoista. Osan he saavat tekijänoikeusjärjestöiltä, jotka keräävät yrityksiltä ja yhteisöiltä korvauksia teosten käytöstä.

Kun taiteilijat voivat elää työllään, meille syntyy uutta katseltavaa, kuunneltavaa ja luettavaa.

Tekijänoikeus ei suojaa kaikkea

Tekijänoikeus sallii paljon enemmän kuin moni kuvittelee.

Tekijänoikeus suojaa ensinnäkin vain teoksen muotoa, ei sen asiasisältöä. Toisen teoksesta saa levittää omin sanoin tietoa vaikkapa lehdissä, internetissä, kirjassa tai opettamalla.

Tekijänoikeus ei estä tiedemiehiä kirjoittamasta ja levittämästä omia artikkeleita, joissa kommentoidaan ja viitataan lähde mainiten toisten artikkeleihin.

Tekijänoikeus ei suojaa myöskään itse ideaa, vain sen toteutustapaa. Saat piirtää sarjakuvan, jossa seikkailevat housuttomat ankat, kunhan et jäljittele Aku Ankkaa, vaan teet ihan oman teoksesi. Taideopetuksessa saa opettaa toisten taiteilijoiden tapoja ja tekniikoita. Niistä saa ottaa vaikutteita, kunhan ei plagioi.

Tekijänoikeuden rajoitukset. Tekijän taloudellista yksinoikeutta on rajoitettu monissa tapauksissa yleisen edun tai erityisryhmien hyväksi. Tarkkaan määritellyt tekijänoikeuden rajoitukset ja poikkeukset koskevat mm. kirjastoja, arkistoja ja museoita, opetustoimintaa, sitaattien käyttämistä ja teosten valmistamista vammaisille.

Yksityinen kopiointi. Eräs merkittävä tekijänoikeuden rajoitus koskee yksityistä kopiointia. Vaikka toisten teosten kopiointiin tarvitaan yleensä lupa, niistä saa tehdä muutamia kopioita yksityiseen käyttöön, jos kopioitava teoskappale on laillisesti valmistettu tai internetissä laillisesti saatavilla. Tekijät saavat tästä korvausta hyvitysmaksun muodossa, jota kerätään muistillisten tallennusvälineiden, kuten cd-r-levyjen ja mp3-tallentimien, yhteydessä. Yksityistä kopiointia hyvitetään vastaavalla tavalla monissa EU-maissa.

Kuluttajan oikeus yksityiseen kopiointiin on tarkasti rajattu poikkeus. Tietokoneohjelmia ja -pelejä ei saa kopioida. Niistä saa ottaa vain laillisen käytön vaatiman varmuuskopion, ellei hankintalisenssi muuta erityisesti salli.

Esimerkkejä siitä, mitä saa tehdä ja mitä ei

Tämän saa tehdä ilman erillistä lupaa

- Toisen teoksesta saa levittää omin sanoin tietoa mm. lehdessä, internetissä, kirjassa ja opettamalla.
- Kaikkialta maailmasta saa omaan käyttöön tuoda laillisesti valmistettuja kirjoja ja sarjakuvalehtiä ja myydä niitä mm. kirpputorilla.
- Muista teoksista kuin tietokoneohjelmista ja -peleistä saa tehdä muutamia kopioita yksityiskäyttöön. Ehtona on, että ne kopioidaan laillisesta lähteestä. Kopioitavan teoskappaleen tai teoksen tulee olla laillisesti valmistettu tai välitetty yleisölle. Tallenteessa mahdollisesti olevaa tehokasta kopiosuojauksia ei saa kopiointia varten murtaa. Voit antaa kopion myös kaverillesi, kunhan tekemiesi kopioiden yhteismäärä ei ylitä muutamaa kappaletta.
- Katselun tai kuuntelun estävän teknisen suojauksen saa poistaa tai kiertää tallenteesta katselemista tai kuuntelemista varten.
- Suoja-ajan päätyttyä teosta saa käyttää vapaasti. Suoja-ajat ovat aina useita kymmeniä vuosia. Esimerkiksi tekijän suoja-aika on Suomen lain mukaan 70 vuotta hänen kuolinvuodestaan ja äänilevyn tuottajan 70 vuotta äänitteen tallennus- tai julkaisuvuodesta.
- Sitaatiooikeuden perusteella omaan teokseen saa ottaa pienen palan toisen teosta, jos ns. vetoamisfunktio täyttyy eli sitaatilla on riittävän vahva asiallinen yhteys teokseen, jossa sitaattia käytetään. Esitelmässä voi siis siteerata kirjaa, jota esittelee, tai käyttää esimerkkejä todisteena väitteistään.
- Opetussuunnitelman mukaisen opetuksen yhteydessä saa esittää vapaasti muita teoksia (esim. sävellysteoksia) paitsi näytelmä- ja elokuvateoksia.
- Koulun opetustoiminnassa saa tallentaa opettajan tai oppilaan esittämästä teoksesta kappaleen tilapäisesti opetustoiminnassa käytettäväksi.

Tätä ei saa tehdä/tähän tarvitset luvan

- Toisten teoksia ei saa plagioida eikä väittää omikseen (ottaa omiin nimiinsä).
- Toisten teoksia ja niitä sisältäviä tallenteita ei saa julkaista, esittää julkisesti, levittää tai välittää yleisölle ilman lupaa. Esimerkiksi omille kotisivuilleen ei saa ilman lupaa laittaa toisten musiikkia tai valokuvia.
- Internetissä ei saa jakaa luvatta musiikkia, elokuvia, tv-ohjelmia, tietokonepelejä, tietokone-ohjelmia tms. tekijänoikeuslailla suojattuja tiedostoja. Luvatta jaettuja aineistoja ei myöskään saa imuroida itselleen internetistä.
- Piraattitallenteita ei saa myydä tai tuoda maahan edes omaan käyttöön.
- Tietokonepeleistä tai -ohjelmista ei varmuuskopiota lukuun ottamatta saa tehdä muita kopioita kuin ne, jotka lisenssiehdot sallivat.
- Koulunopetusta varten ei saa ilman lupaa välittää esim. musiikkia, elokuvia tai tv-sarjoja internetissä.
- Video- tai dvd-elokuvan esittäminen opetustoiminnassa edellyttää erillistä lupaa.
- Ostettuja, lainattuja tai vuokrattuja tallenteita, kuten äänitteitä, kielikasetteja tai video- ja dvd-elokuvia ei saa kopioida opetuskäyttöön.

Tekijä päättää omastaan

Tekijänä sinä itse päätät siitä, kuinka sinun luomiasi teoksia saa käyttää. Voit esim. laittaa ne halutessasi internetiin kaikkien katseltaviksi/kuunneltaviksi.

Kun laki edellyttää lupaa, sen saa usein ko. alan tekijänoikeusjärjestöstä. Joissakin tapauksissa se tulee hankkia suoraan yksittäisiltä tekijänoikeuden haltijoilta. Opettajan elämää helpottavia käyttölupia teosten, tallenteiden ja eräiden kanavien tv- ja radio-ohjelmien esittämiseen tai kopiointiin kouluissa sisältyy mm. Teoston, Gramexin, Kopioston ja Tuotoksen sopimuksiin, joita niillä on opetusministeriön tai kuntien kanssa. Tarkempaa tietoa saat ko. tekijänoikeusjärjestöistä.

LISÄÄ TIETOA TEKIJÄNOIKEUKSISTA ANTAVAT MUUN MUASSA

Esittävien taiteilijoiden ja äänitteiden tuottajien tekijänoikeusyhdistys Gramex ry

Puh: (09) 6803 400

www.gramex.fi

Säveltäjäin Tekijänoikeustoimisto Teosto ry

Puh: (09) 681 011

www.teosto.fi

Kopioisto ry

Puh: (09) 431 521

www.kopioisto.fi

AV-tuottajien tekijänoikeusyhdistys Tuotos ry

Puh: (09) 440 471

www.tuotos.fi

Sanasto ry

Puh: (09) 5629 3300

www.sanasto.fi

Visuaalisen alan taiteilijoiden tekijänoikeusyhdistys Kuvasto ry

Puh. (09) 2724 022

www.kuvasto.fi

Tekijänoikeuden tiedotus- ja valvontakeskus ry

Puh: (09) 6803 4049

www.antipiracy.fi

Luovan työn tekijät ja yrittäjät - Lyhty

Puh: (09) 6803 4064

www.kulttuuriuutiset.net

Tämä opas sisältää yleistietoa tekijänoikeuden perusteista.
Se ei riitä oikeusohjeeksi käytännön tilanteisiin. Jos käytät suojattuja aineis-
toja, saat tarvitsemaasi tarkempaa tietoa mm. yllä olevista järjestöistä.